

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВТОРИННИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНІВ М.МІТЧЕЛ “GONE WITH THE WIND” ТА ДЖ.ГОЛСУОРСІ “THE FORSYTE SAGA”)

Тетяна БІДНА (Кіровоград, Україна)

У статті йдеться про гендерні особливості представлення текстових концептів Жінка та Чоловік; досліджуються лексичні розходження між текстами оригіналів та перекладів художнього твору, зумовлені гендерним фактором. Особлива увага приділяється аналізу міжстильової та стилістично забарвленої лексики.

Ключові слова: гендер, гендерлект, гендерні стереотипи, текстові концепти, лексичні одиниці, способи відтворення, міжстильова та стилістично забарвлена лексика.

The article under consideration runs about gender peculiarities of rendering of text concepts Woman and Man. The lexical differences between source and target texts caused by the gender factor are being discussed. The author analyzes the frequency of using neutral and connotative lexis by translators of both genders.

Key words: gender, genderlect, gender stereotypes, text concept mapping, lexical units, ways of rendering, interstylistic neutral and connotative lexis.

Постановка проблеми у загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. На етапі сьогодення важливу роль у розвитку філологічних наук відіграє психолінгвістика, яка дозволяє по-новому поглянути на комплексність та багатогранність когнітивної діяльності людини. Використання її здобутків у царині художнього перекладу спонукає по-іншому оцінити психічні процеси творення та відтворення тексту, який сприймається як кінцевий результат (втілення) взаємодії когнітивних і мовних структур індивіда. Крім того, саме когнітивний аспект перекладу пояснює природу виникнення розбіжностей, які можна помітити при співставленні ВТ та ПТ. Наявність останніх вважається результатом омовлення характерологічного профілю мовної особистості, яка створює текст, тобто залежить від соціальної статі чи-то автора, чи-то перекладача, яка й визначає появу характерних рис у гендерлекті представників обох сторін даного процесу [4: 16 – 65].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями питанням розгляду гендера з мовознавчих та літературознавчих засад займалися багато вітчизняних та зарубіжних науковців (В. Агеєва, О. Антинескул, О. Бондаренко, Н. Борисенко, О. Горошко, М. Дмитрієва, А. Кириліна, О. Козачишина, А. Мартинюк, С. Охотнікова, Л. Ставицька, О. Кісь, Г. Улюра та ін.). Однак підхід до гендера як важливої складової ідіолекту автора, що має враховуватися в процесі перекладу, не отримав достатнього висвітлення у сучасних розвідках. Наявні результати представлені передусім у дослідженнях зарубіжних науковців (Р. Аройя, Б. Карубі, У. Ніссен, Ш.Саймон, Л. фон Флотов, С. Шофер, О. Бурукіна, А. Вандишева, Т. Казакова, В. Красильникова, О. Мойсова, А. Сбітнев, В. Траїліна, Т. Фесенко та ін.). Розвідки у вітчизняному та російському перекладознавстві не є численними та представлені передусім такими іменами, як А. В. Вандишева (відтворення гендерно орієнтованої лексики у різних картинах світу); С. В. Засекін (відмінності у виборі мовних засобів, використаних для реалізації концептуальної інформації представниками обох статей); В. Г. Красильникова (мовленнєві прояви мовної особистості перекладача у тексті перекладу на семантичному рівні); О. Б. Мойсова (лексико-граматичні розходження між текстом оригіналу та текстом перекладу); Ю. Олексійчук (гендерні особливості перекладу синтаксичних структур) та О. Ф. Сизова (відтворення в перекладі гендерної ідентичності авторів українського жіночого поетичного дискурсу).

У центрі уваги художнього перекладу стоять такі поняття як мовна особистість автора та перекладача, а також художній текст із ключовими концептами Жінка та Чоловік, завдяки яким створюється гендерна ієрархія твору. Відтак видається доцільним дослідження функціонування категорії «гендер» у наступних ракурсах: 1) визначення впливу гендерної складової мовної особистості автора на створення гендерної ієрархії художнього тексту та ключових одиниць (концептів *Жінка* та *Чоловік*) на прикладі окремих художніх образів; 2) розгляд способів прояву мовної особистості перекладачів у вихідному тексті при реалізації цих ключових

елементів художнього тексту – концепту *Людина* із його статевими складовими *Жінка* та *Чоловік*.

Відтак, ставимо за мету з'ясувати лексичне наповнення текстових концептів *Жінка* та *Чоловік* за системою мікрополів, що віддзеркалюють стереотипні уявлення про риси, притаманні представникам обох статей (ідеали жінки та чоловіка, розумові риси, ступінь переживання сильних емоцій, вимоги до поведінки), створених М. Мітчел та Дж. Голсуорсі, та проаналізувати особливості їхнього відтворення за зазначеними ракурсами із врахуванням гендеру перекладачів. Об'єктом дослідження є гендерні особливості представлення текстових концептів *Жінка* та *Чоловік*, предметом – лексичні розходження між текстами оригіналів та перекладів художнього твору, зумовлені гендерним фактором.

Наукові результати. Найвні дослідження чоловічої та жіночої мовленнєвої поведінки в англійській, німецькій, українській та російській мовах (Ф. Браун, А. Готбургзен, О. Єсперсен, І. Замель, А.В. Кирилина, Р. Лакоф, С. Міль, Л.О. Ставицька, М. Томська, З. Трьоммель-Пльотц) стверджують наявність специфічних гендерних рис, які втілюються зокрема на морфологічному рівні. До стереотипних уявлень про жіноче мовлення належать твердження про консервативність, тяжіння до мовної норми та уникнення всього, що їй не відповідає, середньостатистичним набором слів (так, О. Єсперсен рекомендує при вивченні іноземної мови користуватися книгами, написаними жінками, тому що вони пропонують чисту літературну мову з лексикою, яка є найуживанішою, без екскурсу в шар архаїзмів чи неологізмів та безпосередньо стосується навколишнього світу) [19: 232 – 240]; та використанням конотативно нейтральних слів та виразів, надзвичайно активних зменшувально-пестливих та збільшуваних імен. Чоловіче мовлення, навпаки, характеризується відхиленням від норми, тяжінням до неологізмів, новоутворень, діалектизмів, рідкісних слів, якщо вони можуть якнайточніше висловити чоловічу думку; багатшим словниковим запасом [14: 12 – 20; 1; 18: 28 – 37; 23: 51; 27-41Б: 169; 5: 128 – 129].

Отримані нами результати при порівнянні мовленнєвої діяльності М. Мітчел та Дж. Голсуорсі при створенні концептів «Жінка» та «Чоловік» частково відхиляються від існуючих стереотипів або інколи навіть спростовують їхнє існування. Аналізуючи тексти оригіналів, з'ясовано, що жінкою-автором використано 48,2% стилістично нейтральної, або міжстильової лексики для змалювання представниць слабкої статі, в той час як у чоловіка ця цифра є більшою та складає 54,2%. У текстах перекладів, виконаних представниками обох статей, спостерігаємо значні розбіжності у відсотковому вживанні стилістично нейтральної лексики: у жінок – від 40,35% у Т. Озерської, Т. Кудрявцевої до 49,05% у Ю. Шльоссер та 51,7% у М. Лоріє, а у чоловіків – від 36,7% у Р. Доцента та 40,8% у М. Бехайм-Шварцбах до 47,2% у О. Тереха. При представленні концепту Чоловік обидва автори використовують більший відсоток міжстильової лексики, аніж при представленні Жінки: М. Мітчел – 57,43% та Дж. Голсуорсі – 64,05%. Така ж тенденція спостерігається у всіх текстах перекладу: у жінок від 46% (М. Лоріє) до 55,7% (Т. Озерська /Т. Кудрявцева) та 65,6% (Ю. Шльоссер); у чоловіків – від 54,3% у Р. Доценка до 55,7% у О. Тереха та 61% М. Бехайм-Шварцбаха. Отримані результати спростовують стереотипні уявлення про притаманність нейтральної лексики переважно жіночому мовленню.

Перейдемо до детальнішого аналізу окремих категорій. Обсяг даної статті обмежує нас розглядом вживання лише розмовної, застарілої та зневажливої лексики. Твердження про притаманність розмовної лексики мовленню чоловіків підтверджується текстами оригіналу: при представленні образів жінок та чоловіків у М. Мітчел ця цифра є нижчою та складає 1,83% та 3,9% у порівнянні з Дж. Голсуорсі, у якого вона досягає 5,6% та 5,61. Даний стереотип також підтверджується у текстах німецькою мовою: у Ю. Шльосер 10,3% та 9,4%, а у М. Бехайм-Шварцбаха – 17,7% та 11,92%. В інших перекладах отримані дані не є переконливими. Так, порівняйте результати аналізу текстів українською та російською мовами: 18% та 22,6% у Т. Озерської / Т. Кудрявцевої; 23,22% та 21,97% у Н. Волжиної, М. Лоріє, М. Богословської-Бобрової, Н. Вольпін; 15,7% та 22,7% у О. Тереха та 19,4% і 23,36% у Р. Доценка: *You're a smart girl, Scarlett, and I figger, yes, you could have helped him preferrin' you* [20: 651]. – *Du bist ein gerissenes Mädchen, Scarlett, und wirst schon etwas dafür können, dass er dich lieberhatte* [21: 741] – *Ву спритицячка, Скарлет, і я певен, що ви помогли*

йому вибрати саме вас [7: 209]. – Вы – женщина ловкая, Скарлетт, и я считаю: да, вы помогли ему переметнуться [8: 674];

Her neck, rising from the black taffeta sheath of her basque, was creamy-skinned, rounded and slender, and it seemed always tilted slightly backward by the weight of her luxuriant hair in its net at the back of her head [20:58] – Округла й тонка, злегка смаглява шия ледве проступала з-під стоячого коміря чорної шовкової сукні, а голова завжди здавалася трохи відхиленою назад під вагою розкішної кучми волосся, стягнутого на потилиці вузлом під сіткою [7: 47]. Крім того у деяких випадках перекладачі, переважно чоловіки, відтворюючи розмовну лексику, додають додаткові ознаки лайливості чи зниженості: "That's your opinion," said Scarlett rudely, wishing it were permissible to smack old ladies' jaws [20: 672] (розм.) – Das meinen Sie, erwiderte Scarlett abweisend. Am liebsten hätte sie der Alten eins auf den Maul geben (розм., груб.) [21: 766] – Це вам так здається, - грубувато відрізала Скарлетт, шкочуючи, що не може дати старій по мармизі [7: 234] (вульг.) – Это вы так думаете, - грубо оборвала ее Скарлетт, жалея, что нельзя надавать старухе по щекам (разг.) [8: 695].

Наступним етапом в нашому аналізі є розгляд застарілої лексики, відсоткове співвідношення якої підтверджує валідність існуючих стереотипів та є вищим у творі чоловіка (у Дж. Голсуорсі 3%), аніж у жінки (у М. Мітчел 2,75%). У текстах перекладу найвищий відсоток має М. Бехайм-Шварцбах (1,92% та 3,7%) та Р. Доценко (3,79% та 0%), за ними слідує переклади Н. Волжиної, М. Лоріє, М. Богословської-Бобрової, Н. Вольпін (2,2% концепт Чоловік); далі – Ю. Шльосер (1,85% та 1,05%) та О. Тереха (1,85% та 0%); найменший відсоток мають переклади Т. Озерської / Т. Кудрявцевої (0,94% при представленні образу Чоловіка):

"Good God!" cried the doctor, thunderstruck, for it had never occurred to him that the curiosity of a chaste woman concerning her unchaste sisters was so devouring [20: 759] – "Herr Du meine Güte!" Der Doktor war wie vom Donner gerührt. Nie hatte er geahnt, dass eine keusche Frau von so verzehrender Neugier nach ihren unkeuschen Schwestern geplagt werden könnte (заст.) [21: 874].

A tall woman, with a beautiful figure, which some member of the family had once compared to a heathen goddess, stood looking at these two with a shadowy smile [16: 20]. – Осторонь стояла висока ставна жінка, що її один Форсайт порівняв колись із поганською богинею; вона дивилася на молоду пару, ледь усміхаючись (заст.) [3: 14].

При аналізі наявності зниженої та лайливої лексики не підтвердився стереотип про прагнення жінок до використання передусім загальноживаної лексики та уникнення зниженої. Так, у романі М. Мітчел для представлення концептів «Жінка» та «Чоловік» використано достатньо високий відсоток останньої (відповідно, 7,3% та 9,9%), у той час як у Дж. Голсуорсі – лише 4,67% та 3,4%. Подібна ж тенденція спостерігається у перекладах, виконаних жінками, які мають високий відсоток: 8,49% та 6,25% (у Ю. Шльосер), 6,87% та 7,54 (у Т. Озерської / Т. Кудрявцевої) до 2,77% та 1,68% (у О. Тереха) та 3,78% й 3,74% (у Р. Доценка). Підтвердили даний стереотип лише тексти М. Лоріє, Н. Вольпін (3,57%): *loose women* (М. Мітчел) – solche Frauenzimmer (зниж.) (М. Бехайм-Шварцбах) – nominaха (лайл.) (Р. Доценко) – потаскуха (сниж.) (Т. Озерська, Т. Кудрявцева).

Отримані результати дозволяють зробити висновки, що, по-перше, стереотипи існування відмінностей між жіночим та чоловічим мовленням підтверджується на прикладі окремих мов (американська та британська англійська та німецька мови) та при відтворенні певної групи мовних засобів (вживання міжстільової та розмовної лексики жінками й чоловіками); та, по-друге, мовленнєві прояви особистості перекладача у текстах не можна вважати такими, що залежать та визначаються виключно соціальною статтю. Вони є скоріше індивідуальними виявами мовленнєвої особистості тлумача, викликані своєрідним баченням того чи іншого явища чи художнього образу та втіленням індивідуального перекладацького рішення. Перспективою подальших досліджень може стати аналіз синтаксичного рівня текстів оригіналу та перекладів із врахуванням особливостей гендерної мовної особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гендерний розвиток у суспільстві. (конспекти лекцій). – 2-е вид. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – 351 с.
2. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах / Джон Голсуорси. – Режим доступу: Библиотека Альдебаран: <http://lib.aldebaran.ru>

3. Голсуорсі Дж. Сага про Форсайтів: трилогія; [пер. з англ. О.Тереха] / Джон Голсуорсі. – К.: Вища школа, 1982. – 880 с.
4. Засекін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу: навчальний посібник/ С. Засекін. – Луцьк: ВІЕМ, 2006. – 144 с.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Маслова. – М.: Издательский центр Академия, 2001. – 208 с.
6. Мітчел М. Розвіяні вітром: [роман]: в 2 кн.; [пер. з англ. Р.І. Доценка] / М. Мітчел. – Кн. 1. – Харків: Фоліо, 2004. – 591 с.
7. Мітчел М. Розвіяні вітром: [роман]: в 2 кн.; [пер. з англ. Р.І. Доценка] / М. Мітчел. – Кн. 2. – Харків: Фоліо, 2004. – 590 с.
8. Митчелл М. Унесенные ветром: [роман]; [пер. с англ. Т. Озерской, Т. Кудрявцевой] / М. Митчелл. – М.: Эксмо, 2006. – 992 с.
9. Митчелл М. Унесенные ветром: [роман]; [пер. с англ. Е. Диденко] / М. Митчелл. – Т. 2. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 640 с.
10. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. – 314 с.
11. Словарь русского языка: В 4-х т./ АН СССР, Ин-т рус. яз.; под ред. А.П. Евгеньевой. – 3-е изд. стереотип. – М.: Русский язык, 1985-1988.
12. Словник української мови: у 11 т. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
13. Хорошильцева Н. А. О разграничении понятий «гендерная метафора» и «метафора пола» / Н. А. Хорошильцева // Философские проблемы культуры, политики и права: Сборник научных статей. – Ставрополь: Изд-во Ставропольского государственного университета, 2003. – С. 15 – 18.
14. Braun F. Reden die Frauen anders? Entwicklung und Position in der linguistischen Geschlechterforschung // Adam, Eva und die Sprache. Beiträge zur Geschlechterforschung / Herausgegeben von K.M. Eichhoff-Cyrus. – Band 5. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag. – S. 9 – 26.
15. Duden “Das große Wörterbuch der deutschen Sprache”: in 6 Bd. / [hrsg. u. bearb. vom wissenschaftl. Rat u. d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von G. Drosdowski]. – Mannheim, Wien, Zürich: Bibliographisches Institut, 1976–1981. – 2992 S.
16. Galsworthy J. The Forsyte Saga / John Galsworthy // The Project Gutenberg EBook of The Forsyte Saga
17. Galsworthy J. The Forsyte Saga: Roman / John Galsworthy // [übers. aus dem Englischen v. J. Schlösser]. – München: Piper Verlag, 2004. – 1112 S.
18. Gottburgsen A. Kleiner Unterschied, große Wirkung: Die Wahrnehmung von weiblichem und männlichem Kommunikationsverhalten // Adam, Eva und die Sprache. Beiträge zur Geschlechterforschung / Herausgegeben von K.M. Eichhoff-Cyrus. – Band 5. – Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich: Dudenverlag. – S. 27 – 41
19. Jespersen O. The woman // The feminist critique of language: a reader/ [edited by] Deborah Cameron. – 2nd [rev.] ed. – London and New York: Routledge, 1998. – P. 225 – 241.
20. Mitchell M. Gone with the Wind / M. Mitchell. – New York: Scribner, 2007. – 960 p.
21. Mitchell M. Vom Winde verweht / M. Mitchell; [übers. aus dem Amerikanischen v. M. Beheim-Schwarzbach]. – Berlin: Ullstein, 2006. – 1120 S.
22. Samel I. Einführung in die feministische Sprachwissenschaft / I. Samel. – 2., überarb. und erw. Aufl. – Berlin: Erich Smidt, 2000. – 240 S.
23. Webster’s Third New International Dictionary of the English Language Unabridged with Seven Language Dictionary: in 3 vol. – Chicago, London, Toronto, Geneva, Sydney, Tokyo, Manila: Encyclopedia Britannica Inc., 1976. – 3136 p.
24. Woolf V. Women and fiction/ V. Woolf // The feminist critique of language: a reader/ [edited by] Deborah Cameron. – 2nd [rev.] ed. – London and New York: Routledge, 1998. – P. 47 – 53.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Бідна – аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства, викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: художній переклад, гендерні аспекти перекладу, семантико-стилістичний аналіз художніх творів.